

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96¹, 96² Кримінального кодексу України (щодо спеціальної конфіскації)

м. К и ї в
30 червня 2022 року
№ 1-р/2022

Справа № 1-22/2020(391/20)

Велика палата Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Грищук Оксана Вікторівна,
Завгородня Ірина Миколаївна,
Кичун Віктор Іванович,
Кривенко Віктор Васильович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович (доповідач),
Сас Сергій Володимирович,
Сліденко Ігор Дмитрович,
Філюк Петро Тодосьович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянула на пленарному засіданні справу за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статей 96¹, 96² Кримінального кодексу України.

Заслухавши суддю-доповідача Первомайського О.О. та дослідивши матеріали справи, у тому числі позиції, що їх висловили Президент України

Зеленський В.О.; Голова Верховного Суду Данішевська В.І.; члени Науково-консультативної ради Конституційного Суду України – доктор юридичних наук, професор Гуторова Н.О., доктор юридичних наук, професор Хавронюк М.І., а також науковці: Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України – доктор юридичних наук, професор Вербенський М.Г.; Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – доктор юридичних наук, професор Наливайко Л.Р.; Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник Бабаскін А.Ю., кандидат юридичних наук Нерсисян А.С.; Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка – кандидат юридичних наук, професор Шапченко С.Д.; Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка – доктор юридичних наук, професор Письменський Є.О.; Львівського національного університету імені Івана Франка – кандидат юридичних наук, доцент Денькович О.І., кандидат юридичних наук Крикливець Д.Є.; Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України – доктор юридичних наук, професор Демидова Л.М., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник Шепітько М.В., доктор юридичних наук, доцент Пащенко О.О.; Національного університету „Одеська юридична академія“ – доктор юридичних наук, професор Стрельцов Є.Л.; Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – кандидат юридичних наук, професор Тютюгін В.І., доктор юридичних наук, професор Харитонов С.О., кандидат юридичних наук, доцент Зінченко І.О.; Національної академії внутрішніх справ – доктор юридичних наук, професор Копан О.В., кандидат юридичних наук, доцент Вартилецька І.А., кандидат юридичних наук Боровська І.А., кандидат юридичних наук Паламарчук К.В.; Харківського національного університету внутрішніх справ – доктор юридичних наук, професор Литвинов О.М., Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне подання – 47 народних депутатів України – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати статті 96¹, 96² Кримінального кодексу України (далі – КК України) такими, що не відповідають статтям 1, 3, частинам першій, другій статті 8, статті 21, частинам другій, третій статті 22, частинам першій, четвертій, шостій статті 41, статті 58, частині другій статті 61, частині першій статті 62, статті 64 Конституції України.

Згідно з оспорюваними статтями КК України:

„Стаття 96¹. Спеціальна конфіскація

1. Спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого частиною першою статті 150, статтею 154, частинами другою і третьою статті 159¹, частиною першою статті 190, статтею 192, частиною першою статей 204, 209¹, 210, частинами першою і другою статей 212, 212¹, частиною першою статей 222, 229, 239¹, 239², частиною другою статті 244, частиною першою статей 248, 249, частинами першою і другою статті 300, частиною першою статей 301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, статтею 363, частиною першою статей 363¹, 364¹, 365² цього Кодексу.

2. Спеціальна конфіскація застосовується на підставі:

- 1) обвинувального вироку суду;
- 2) ухвали суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) ухвали суду про застосування примусових заходів медичного характеру;
- 4) ухвали суду про застосування примусових заходів виховного характеру.

3. У випадках, коли об'єктом спеціальної конфіскації є майно, вилучене з цивільного обороту, вона може бути застосована на підставі:

1) ухвали суду про закриття кримінального провадження з інших підстав, аніж звільнення особи від кримінальної відповідальності;

2) ухвали суду, постановленої в порядку частини дев'ятої статті 100 Кримінального процесуального кодексу України, за клопотанням слідчого чи прокурора, якщо кримінальне провадження закривається ними.

Стаття 96². Випадки застосування спеціальної конфіскації

1. Спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно:

1) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна;

2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

3) були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави;

4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

2. У разі якщо гроші, цінності та інше майно, зазначені у частині першій цієї статті, були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у частині першій цієї статті, на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна.

3. Спеціальна конфіскація застосовується також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених цим Кодексом, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

4. Гроші, цінності, в тому числі кошти, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, інше майно, зазначені в цій статті, підлягають спеціальній конфіскації у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність, або в стані неосудності, чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості, і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у пунктах 1–4 частини першої цієї статті.

Вищезазначені відомості щодо третьої особи повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів.

Спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача.

5. Спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у цій статті, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням“.

1.1. Автори клопотання, стверджуючи про невідповідність оспорюваних статей КК України Конституції України, зазначають, зокрема, таке.

Статті 96¹, 96² КК України суперечать статтям 1, 3, частинам першій, другій статті 8 Конституції України, оскільки „за своєю правовою суттю інститут спеціальної конфіскації, хоча і відноситься до інших заходів

кримінально-правового характеру, фактично, поряд з конфіскацією, є ще одним видом покарання за злочин <...>“.

У конституційному поданні також вказано, що „запровадження та наявність у чинному законодавстві <...> інституту спеціальної конфіскації як додаткового заходу до вже існуючого покарання у виді конфіскації <...> призвело до обмеження існуючих прав та свобод людини і громадянина, встановлених частиною другою статті 61, частиною першою статті 62 Конституції України, звузило їх зміст та обсяг, що грубо суперечить частинам другій та третій статті 22, статті 64 Конституції України“.

На думку суб'єкта права на конституційне подання, оспорювані статті КК України суперечать статті 21, частинам першій, четвертій, шостій статті 41 Конституції України, оскільки „такий спосіб позбавлення права приватної власності, як спеціальна конфіскація, положеннями Конституції України не передбачений. <...> наявність у Кримінальному кодексі України такого неконституційного інституту, як спеціальна конфіскація, нівелює конституційні гарантії непорушності права приватної власності <...>“.

Окрім того, конституційне подання містить доводи щодо невідповідності статей 96¹, 96² КК України статті 58 Конституції України. Зокрема, народні депутати України зазначають, що „незважаючи на конституційні та міжнародні приписи незворотності дії закону про кримінальну відповідальність, суть запровадженого <...> інституту спеціальної конфіскації дозволяє поширити його дію на діяння, які були вчинені до набрання чинності відповідної норми закону про кримінальну відповідальність“.

2. Розв'язуючи порушені в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

2.1. За Основним Законом України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини

є головним обов'язком держави (частина друга статті 3); в Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним (частина четверта статті 41); конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом (частина шоста статті 41); ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (стаття 61); особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (частина перша статті 62).

2.2. Конституційний Суд України у Рішенні від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 зазначив, що „<...> протидія злочинності має здійснюватися виключно правовими засобами з неухильним дотриманням прав і свобод людини, а також принципів верховенства права та верховенства Конституції України“ (перше речення абзацу другого пункту 7 мотивувальної частини).

2.3. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (частина перша статті 9 Конституції України).

Україна є стороною низки міжнародних договорів, що регулюють відносини з конфіскації або іншого примусового безоплатного вилучення доходів, одержаних унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, а саме:

– Конвенції Організації Об'єднаних Націй щодо протидії транснаціональній організованій злочинності (*United Nations Convention against Transnational Organized Crime*) від 15 листопада 2000 року (далі – Конвенція ООН щодо протидії транснаціональній організованій злочинності), ратифікованої Законом України від 4 лютого 2004 року № 1433–IV, у пункті 1

статті 12 якої визначено, що Держави-учасниці в рамках своїх національних юридичних систем за найбільшої можливості вживають таких заходів, що можуть бути потрібними для уможливлення конфіскації: доходів кримінального характеру, походженням яких є правопорушення, що їх охоплює Конвенція ООН щодо протидії транснаціональній організованій злочинності, або майна, вартість якого відповідає вартості цих доходів (підпункт „а“); майна, обладнання та інших засобів, які використані або призначені для використання при вчиненні правопорушень, що їх охоплює Конвенція ООН щодо протидії транснаціональній організованій злочинності (підпункт „b“);

– Конвенції Організації Об'єднаних Націй щодо протидії корупції (*United Nations Convention against corruption*) від 31 жовтня 2003 року, ратифікованої Законом України від 18 жовтня 2006 року № 251–V (далі – Конвенція ООН щодо протидії корупції), у пункті 1 статті 31 якої відтворено приписи пункту 1 статті 12 Конвенції ООН щодо протидії транснаціональній організованій злочинності;

– Конвенції щодо відмивання, пошуку, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом (*Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime*) від 8 листопада 1990 року (ETS № 141), ратифікованої Законом України від 17 грудня 1997 року № 738/97–ВР, пунктом 1 статті 6 якої визначено, що кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, що можуть бути потрібними, щоб визнати правопорушення кримінальними за її національним правом, якщо їх вчинено умисно, як:

а) зміну юридичного характеру майна або передавання майна, знаючи, що таке майно є доходами, отриманими з метою приховування або маскуванню неправомірного походження цього майна або надання допомоги будь-якій особі, яка причетна до вчинення предикатного правопорушення, щоб уникнути юридичних наслідків своїх дій;

б) приховування або маскуванню справжньої природи, походження, місцезнаходження, розпорядження, переміщення або фактичного володіння чи пов'язаними з ним правами, якщо особі відомо, що таке майно є доходами;

і відповідно до конституційних принципів та засадничих понять своєї юридичної системи:

c) набуття, володіння або користування ним, знаючи в момент одержання, що майно було доходом;

d) участь у вчиненні правопорушення, співучасть або змова щодо вчинення, замах на вчинення, допомога, підбурювання, сприяння та консультування стосовно вчинення будь-якого з правопорушень, що їх встановлено відповідно до цієї статті;

– Конвенції Ради Європи щодо відмивання, пошуку, арешту та конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму (*Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on Financing of Terrorism*) від 16 травня 2005 року (CETS № 198), ратифікованої Законом України від 17 листопада 2010 року № 2698–VI, пунктом 1 статті 3 якої визначено, що кожна Сторона вдається до запровадження таких законодавчих та інших заходів, які дозволяють б конфіскацію засобів, доходів або майна, вартість яких відповідає таким доходам та майну, що відмиваються;

– Конвенції щодо корупції за кримінальним правом (*Criminal Law Convention on Corruption*) від 27 січня 1999 року (ETS № 173), ратифікованої Законом України від 18 жовтня 2006 року № 252–V, пунктом 3 статті 19 якої визначено, що кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути потрібними, щоб забезпечити можливість конфіскації або в інший спосіб вилучення засобів і доходів, походженням яких є правопорушення кримінального характеру, визначених відповідно до цієї Конвенції, або майна, вартість якого відповідає таким доходам.

2.4. Конституційний Суд України бере до уваги, що у зв'язку з набуттям для України чинності Конвенцією щодо корупції за цивільним правом (*Civil Law Convention on Corruption*) від 4 листопада 1999 року, ратифікованою Законом України від 16 березня 2005 року № 2476–IV, Україна з 1 січня

2006 року є членом Групи держав із протидії корупції (*Group of States against corruption*) (далі – *GRECO*).

У § 129 Оцінювальної доповіді за результатами Спільних Першого і Другого раундів оцінювання щодо України [*GRECO Eval I-II Rep (2006) 2 E*], що її схвалила *GRECO* на своєму 32-му пленарному засіданні (Страсбург, 19–23 березня 2007 року), з-поміж іншого було надано рекомендацію запровадити правила щодо конфіскації та арешту доходів, одержаних злочинним шляхом, які дозволять уживати заходів щодо прямих і опосередкованих (перетворених) доходів, вартості доходів і доходів третіх осіб відповідно до Конвенції щодо корупції за кримінальним правом (ETS № 173) (рекомендація „хі“).

У Звіті про виконання рекомендацій [*GRECO RC-I/II (2009) 1E*], що був схвалений 11–13 травня 2009 року на 42-му пленарному засіданні *GRECO*, у Додатковому звіті про виконання [*GRECO RC-I/II (2009) 2E*], що був схвалений 23–27 травня 2011 року на 51-му пленарному засіданні *GRECO*, та в Другому додатковому звіті про виконання [*GRECO RC-I/II (2009) 1E*], що був схвалений 20–23 березня 2012 року на 54-му пленарному засіданні *GRECO*, *GRECO* закликала органи державної влади України вжити рішучих заходів для повного виконання наданих рекомендацій, зокрема щодо ухвалення нових правил конфіскації та арешту доходів, одержаних злочинним шляхом.

2.5. Україна 19 грудня 1997 року розпочала співпрацю з Організацією економічного співробітництва та розвитку (*Organisation for Economic Cooperation and Development*) (далі – *OECD*) шляхом підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України та *OECD*, яку було ратифіковано Законом України від 7 липня 1999 року № 850–XIV. Метою діяльності *OECD* є передусім просування ринкової економіки та представницької демократії, сприяння зростанню як розвинених країн, так і тих, що розвиваються.

У Короткому викладі оцінки та рекомендацій для України (у рамках „Стамбульського антикорупційного плану дій – Регіонального

антикорупційного плану дій для Вірменії, Азербайджану, Грузії, Киргизької Республіки, Російської Федерації, Таджикистану та України“ від 21 січня 2004 року) було схвалено низку рекомендацій, зокрема рекомендацію 9, згідно з якою Україні запропоновано: внести зміни до КК України, щоб забезпечити обов’язкове застосування заходів з питань „конфіскації доходів“, одержаних шляхом учинення всіх корупційних правопорушень або правопорушень, пов’язаних з корупцією; забезпечити, щоб режим конфіскації допускав конфіскацію доходів або застосування грошових санкцій із співставними наслідками; переглянути тимчасові заходи, щоб зробити процедуру виявлення та арешту доходів, одержаних шляхом корупційних дій на етапах кримінального розслідування та кримінального переслідування, ефективною та дієвою.

Надалі у звітах Першого раунду моніторингу виконання рекомендацій, схваленого 12 грудня 2006 року на 6-й зустрічі Стамбульського антикорупційного плану дій, та Другого раунду моніторингу виконання рекомендацій, схваленого 8 грудня 2010 року на 9-й зустрічі Стамбульського антикорупційного плану дій, Антикорупційна мережа країн Східної Європи та Центральної Азії *OECD* підтвердила потребу виконання рекомендацій щодо ухвалення зазначених змін до КК України.

2.6. Конституційний Суд України в цьому провадженні також зважає на рекомендацію, що її сформулювала Група з розроблення фінансових заходів протидії відмиванню грошей (*Financial Action Task Force on Money Laundering*) у Міжнародних стандартах протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї, згідно з якою країни можуть удатися до запровадження таких заходів, які дозволяють конфіскацію доходів, або заходів без потреби кримінального засудження, або які вимагають від правопорушника підтвердження правомірності походження майна, що ймовірно підлягало б конфіскації, тією мірою, якою така вимога є сумісною з принципами їх національного права (рекомендація 4 в редакції 2012 року).

2.7. Верховна Рада України ухвалила Закон України „Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України“ від 18 квітня 2013 року № 222–VII (далі – Закон № 222).

Однією з цілей Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, затвердженого Указом Президента України від 22 квітня 2011 року № 494/2011 (втратив чинність на підставі Указу Президента України „Про визнання таким, що втратив чинність, Указу Президента України від 22 квітня 2011 року № 494“ від 20 жовтня 2017 року № 333/2017) (далі – План дій), було визначено вдосконалення законодавства України в частині конфіскації майна, отриманого злочинним шляхом, зокрема й у зв'язку з діяльністю міжнародних злочинних угруповань, у спосіб подання до травня 2011 року в установленому порядку Президентіві України для подальшого внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України про внесення змін до КК України та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) щодо вдосконалення процедур здійснення конфіскації (пункт 29 Плану дій).

За Законом № 222 розділ XIV Загальної частини КК України отримав назву „Інші заходи кримінально-правового характеру“ і був доповнений статтею 96¹ „Спеціальна конфіскація“ та статтею 96² „Випадки застосування спеціальної конфіскації“, якими визначено поняття „спеціальна конфіскація“, порядок її застосування тощо.

2.8. Конституційний Суд України виходить з того, що в преамбулі Конституції України підтверджено „європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України“.

У Рішенні від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022 Конституційний Суд України (Другий сенат) зазначив, що «<...> Україна ставить за мету набуття повноправного членства в Європейському Союзі, послідовно втілюючи

відповідні конституційні цінності в законодавство з урахуванням того, що Європейський Союз заснований на „цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та додержання людських прав <...>“, а також на тому, що „ці цінності є загальними для держав-членів“ <...>» (абзац другий пункту 6 мотивувальної частини).

Таким чином, унормування відносин із застосування спеціальної конфіскації оспорюваними статтями КК України було здійснено з метою адаптації, уніфікації та гармонізації національного законодавства України з актами Європейського Союзу як складниками процесу євроінтеграції України. Своєю чергою, євроінтеграція України вимагає утвердження правдивої демократії, додержання людських прав та верховенства права (правовладдя) як загальноєвропейських цінностей.

3. Обґрунтовуючи невідповідність частинам першій, другій статті 8 Конституції України статей 96¹, 96² КК України, народні депутати України в конституційному поданні зазначили, що аналіз понять „покарання“, „конфіскація“, „спеціальна конфіскація“ дає змогу зробити висновок, що „спеціальна конфіскація повністю дублює конфіскацію і фактично є ще одним видом покарання поряд з конфіскацією. Дублювання видів покарання і застосування до особи конфіскації та спеціальної конфіскації порушує принцип пропорційності, який вимагає співмірного обмеження прав та свобод людини і громадянина для досягнення публічних цілей. Порушення принципу пропорційності та співмірності обмеження прав і свобод людини і громадянина грубо суперечить проголошеним Конституцією України загальним конституційним засадам <...> (стаття 1, стаття 3 Конституції України), нівелює конституційно визначені основи верховенства права (стаття 8 Конституції України)“.

Народні депутати України також зазначають, що „конституційні приписи та положення кримінального права України передбачають наявність в діях особи складу правопорушення як визначальної підстави для покарання та застосування

інших кримінально-правових наслідків. Відсутність в діях особи складу кримінального правопорушення виключає можливість застосування до такої особи покарання чи інших кримінально-правових наслідків“.

3.1. В Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу (частини перша, друга статті 8 Основного Закону України).

Конституційний Суд України наголошував, що „одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який <...> означає, зокрема, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею“ (абзац третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012).

3.2. Розв’язуючи питання щодо відповідності статей 96¹, 96² КК України статті 8 Конституції України, Конституційний Суд України виходить з того, що принцип домірності (пропорційності) у сфері кримінального права проявляється, зокрема, у тому, що застосовані види покарання та (або) інші заходи кримінально-правового характеру мають бути домірними. Ця вимога є загальною, стосується всіх випадків застосування видів покарань, інших заходів кримінально-правового характеру, у тому числі й спеціальної конфіскації.

Отже, принцип домірності зобов’язує суд у кожному конкретному випадку домірно застосовувати види покарання та (або) інші заходи кримінально-правового характеру з огляду на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та низку інших фактів і обставин.

3.3. Із метою перевірки на конституційність оспорюваних статей КК України Конституційний Суд України вважає за потрібне з’ясувати питання співвідношення конфіскації майна зі спеціальною конфіскацією.

3.3.1. За Основним Законом України конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом (частина шоста статті 41); ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (частина перша статті 61); виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, та відповідальність за них (пункт 22 частини першої статті 92).

3.3.2. Відповідно до частини третьої статті 3 КК України кримінальну протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначає лише КК України.

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає у визначеному законом обмеженні прав і свобод засудженого; покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (частини перша, друга статті 50 КК України).

Статтею 51 КК України визначено вичерпний перелік видів покарань, що можуть бути застосовані судом до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, до цього переліку покарань, зокрема, належить конфіскація майна (пункт 7), яка відповідно до частини другої статті 52 КК України є додатковим видом покарання.

За статтею 59 КК України конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, що є власністю засудженого; якщо конфіскується частина майна, суд повинен зазначити, яка саме частина майна конфіскується, або зазначити предмети, що конфіскуються (частина перша); конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і

може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України (частина друга); перелік майна, що не підлягає конфіскації, визначається законом України (частина третя).

3.3.3. У КК України, окрім конфіскації майна як виду покарання, визначено спеціальну конфіскацію як інший захід кримінально-правового характеру (розділ XIV „Інші заходи кримінально-правового характеру“ Загальної частини).

У частині першій статті 96¹ КК України визначено, що спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, за які встановлено основне покарання у вигляді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; а також перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких може бути застосована спеціальна конфіскація.

Процесуальні рішення, на підставі яких може бути застосована спеціальна конфіскація, визначено частинами другою, третьою статті 96¹ КК України (обвинувальний вирок суду, ухвала суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності, ухвала суду про застосування примусових заходів медичного характеру тощо).

3.3.4. Відповідно до КК України суб'єктом, щодо якого може бути застосована спеціальна конфіскація, є:

- засуджена особа (пункт 1 частини другої статті 96¹);
- особа, яка не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК України, крім звільнення від кримінальної

відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (частина третя статті 96²);

– третя особа, якщо вона набула майно, зазначене у статті 96² КК України, від підозрюваного, звинуваченого, особи, яку переслідують за вчинення суспільно небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність, або в стані неосудності, чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості, і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у пунктах 1–4 частини першої статті 96² КК України (частина четверта статті 96²).

3.3.5. Об'єктом спеціальної конфіскації відповідно до частини першої статті 96² КК України можуть бути гроші, цінності та інше майно, які: одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна (пункт 1); призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення (пункт 2); були предметом кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику або законному володільцю, а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави (пункт 3); були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення, крім тих, що повертаються власнику або законному володільцю, який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (пункт 4).

Якщо гроші, цінності та інше майно, зазначені у частині першій статті 96² КК України, були повністю або частково перетворені в інше майно, то спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно; якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, визначених у частині першій статті 96² КК України, на момент ухвалення судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості

виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд ухвалює рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна (частина друга статті 96² КК України).

Конституційний Суд України бере до уваги, що згідно з КК України спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача (абзац третій частини четвертої статті 96²), а також до грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у статті 96², що згідно із законом підлягають поверненню власнику або законному володільцю чи призначені для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням (частина п'ята статті 96²).

3.3.6. Таким чином, конфіскація майна як вид покарання і спеціальна конфіскація як захід кримінально-правового характеру є відмінними за метою, підставами, умовами, суб'єктами та об'єктами, тобто не є тотожними.

Конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні майна, що є власністю засудженого. Унаслідок чого конфіскація майна є видом покарання, застосування якого має на меті покарання винного, його виправлення й запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень цієї та іншими особами.

Натомість спеціальна конфіскація застосовується у разі, коли майно вилучається у особи, яка не є власником або добросовісним володільцем такого майна, а тому цей захід впливу на особу має некаральний характер, метою застосування якого є припинення використання грошей та іншого майна, набутих унаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, як цілі або засобу кримінально-протиправної діяльності. На відміну від конфіскації майна як виду покарання, на застосування спеціальної конфіскації як заходу кримінально-правового характеру не впливають ступінь тяжкості вчиненого умисного кримінального правопорушення, дані, що характеризують особу, яка вчинила таке правопорушення, тощо.

Водночас спільним для конфіскації майна та спеціальної конфіскації є однаковий спосіб досягнення мети застосування – примусове безоплатне вилучення майна на підставі відповідного судового рішення (вирок, ухвала).

3.4. Ураховуючи викладене, твердження суб'єкта права на конституційне подання щодо порушення принципу домірності – одного зі складників принципу верховенства права – у зв'язку з уможливленням застосування до особи на підставі оспорюваних статей КК України одночасно двох видів однакових покарань, а саме конфіскації майна та спеціальної конфіскації, є безпідставними.

З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що статті 96¹, 96² КК України не суперечать частинам першій, другій статті 8 Конституції України.

4. У конституційному поданні народні депутати України наголошують на тому, що статті 96¹, 96² КК України суперечать частині другій статті 61, частині першій статті 62 Конституції України, оскільки ці статті КК України встановлюють „застосування інституту спеціальної конфіскації до невинної третьої особи, яка не є суб'єктом злочину і не вчинювала жодних діянь, за які законом про кримінальну відповідальність встановлюється покарання чи інші кримінально-правові наслідки“, а тому є такими, що не відповідають частині другій статті 61 та частині першій статті 62 Конституції України.

Крім того, на думку суб'єкта права на конституційне подання, обмеження оспорюваними статтями КК України існуючих прав і свобод людини і громадянина, установлених частиною другою статті 61, частиною першою статті 62 Конституції України, звузило їх зміст та обсяг, що також суперечить частинам другій та третій статті 22, статті 64 Конституції України.

4.1. За Основним Законом України права і свободи людини і громадянина, визначені Конституцією України, не є вичерпними (частина перша статті 22); конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані

(частина друга статті 22); юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (частина друга статті 61); особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (частина перша статті 62); конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (частина перша статті 64).

4.2. Конституційний Суд України зазначав, що „кримінальна відповідальність передбачає офіційну оцінку відповідними державними органами поведінки особи як злочинної. Підставою кримінальної відповідальності є наявність у діяннях особи складу злочину, передбаченого кримінальним законом. Це форма реалізації державою правоохоронних норм, яка в кінцевому підсумку, як правило, полягає в застосуванні до особи, що вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру через обвинувальний вирок суду. <...> Особа не несе кримінальної відповідальності до тих пір, поки її не буде визнано судом винною у вчиненні злочину і вирок суду не набере законної сили“ (абзац третій пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 27 жовтня 1999 року № 9-рп/99).

У Рішенні Конституційного Суду України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 з-поміж іншого зазначено, що „елементом принципу презумпції невинуватості є принцип *in dubio pro reo*, згідно з яким при оцінюванні доказів усі сумніви щодо вини особи тлумачаться на користь її невинуватості. Презумпція невинуватості особи передбачає, що обов'язок доведення вини особи покладається на державу“ (абзаци другий, третій пункту 4 мотивувальної частини).

4.3. Європейський суд з прав людини у рішенні у справі *Gogitidze and Others v. Georgia* від 12 травня 2015 року (заява № 36862/05) зазначив, що

„зважаючи на такі міжнародні юридичні механізми, як Конвенція ООН щодо протидії корупції від 2005 року, Рекомендації Групи з розроблення фінансових заходів протидії відмиванню грошей (*FATF*) і двох відповідних Конвенцій Ради Європи від 1990 та 2005 років щодо конфіскації доходів, одержаних злочинним шляхом (ETS № 141 і ETS № 198) <...> звичайні європейські і навіть універсальні юридичні стандарти можуть існувати і заохочувати, <...>, до конфіскації майна, що пов'язане із серйозними кримінальними злочинами, зокрема такими, як корупція, відмивання коштів, обіг наркотичних засобів тощо, без попереднього кримінального звинувачення у цих злочинах. <...> заходи конфіскації можуть застосовуватися не лише до прямих доходів, отриманих злочинним шляхом, а й до майна, зокрема доходів та інших непрямих вигод, отриманих шляхом перетворення або трансформації доходів, напряду одержаних злочинним шляхом або шляхом об'єднання їх з іншими, можливо правомірно одержаними доходами. Зрештою, заходи конфіскації можуть застосовуватись не лише до осіб, безпосередньо підозрюваних у кримінальних правопорушеннях, а й до будь-яких третіх осіб, які недобросовісно володіють майном з метою приховання своєї неправомірної ролі в накопиченні такого майна“ (§ 105).

4.4. Конституційний Суд України бере до уваги, що міжнародні акти, обов'язки за якими має Україна, зобов'язують держав-учасниць забезпечити захист прав добросовісних третіх осіб.

Так, за пунктом 9 статті 31 Конвенції ООН щодо протидії корупції приписи цієї статті жодним чином не мають тлумачитися на шкоду правам добросовісних (*bona fide*) третіх осіб.

У Технічному посібнику до Конвенції ООН щодо протидії корупції є окремий розділ VII „Захист добросовісних третіх осіб“, у якому, зокрема, зазначено, що держави-учасниці не повинні тлумачити жодний припис цієї статті на шкоду правам добросовісних (*bona fide*) третіх осіб. Однак Конвенція не

визначає, якою мірою третім особам має бути надано засоби ефективного юридичного захисту для охорони своїх прав (§ 9).

4.5. У цьому провадженні Конституційний Суд України також зважає на Директиву 2014/42/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 3 квітня 2014 року про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, отриманих злочинним шляхом в Європейському Союзі (далі – Директива).

У пункті 24 преамбули Директиви визначено, що одним із видів конфіскації, установлених Директивою, є конфіскація майна у третьої особи (*confiscation from a third party*), яка застосовується у випадках передання підозрюваною або звинуваченою особою майна знайомій третій особі з метою уникнення його конфіскації.

Згідно з Директивою Держави-члени можуть визначати конфіскацію майна у третьої особи як допоміжну або альтернативну санкцію до прямої конфіскації відповідно до національного права (пункт 25 преамбули).

Держави-члени вживають потрібних заходів, щоб забезпечити конфіскацію доходів від злочинної діяльності або іншого майна, вартість якого відповідає доходам, які прямо чи опосередковано були передані підозрюваним або звинуваченим третім особам або придбані третіми особами від підозрюваної або звинуваченої особи, принаймні, якщо ці треті особи знали або мали б знати на основі конкретних фактів та обставин, що метою передання чи придбання майна було уникнення конфіскації, зокрема якщо передання чи придбання були здійснені безоплатно або в обмін на суму, значно нижчу за ринкову вартість (§ 1 статті 6 Директиви).

У § 2 статті 6 Директиви визначено, що приписи § 1 не може бути застосовано для завдання шкоди правам третіх осіб – добросовісних набувачів майна.

Оскільки Директива істотно торкається прав не лише підозрюваних або звинувачених, але й третіх осіб, яких процесуально не переслідують, у пункті 33

її преамбули наголошується на потребі визначити конкретні юридичні гарантії та засоби судового захисту з метою гарантування збереження їхніх фундаментальних прав під час реалізації Директиви.

4.6. Конституційний Суд України у цьому контексті враховує, що згідно з оспорюваними статтями КК України суб'єктом, стосовно якого може бути застосована спеціальна конфіскація, є, зокрема, третя особа, якщо вона набула майно, зазначене у статті 96² КК України, від підозрюваного, звинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність, або в стані неосудності, чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості, і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у пунктах 1–4 частини першої статті 96² КК України (частина четверта статті 96² КК України).

Відносини щодо застосування спеціальної конфіскації під час здійснення кримінального правосуддя унормовано частинами дев'ятою – дванадцятою статті 100 КПК України.

Відповідно до частини дев'ятої статті 100 КПК України питання про спеціальну конфіскацію вирішує суд під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження; у разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію суд вирішує ухвалою на підставі відповідного клопотання, яке розглядається згідно зі статтями 171–174 КПК України, при цьому конфіскуються:

– гроші, цінності та інше майно, які підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди, крім випадків, коли власник або законний володілець не знав і не міг знати про їх незаконне використання; у такому разі зазначені гроші, цінності та інше майно повертаються власнику або законному володільцю (пункт 1);

– гроші, цінності та інше майно, які призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення (пункт 2);

– гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, крім тих, які повертаються власнику або законному володільцю, а якщо його не встановлено – переходять у власність держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку (пункт 5);

– гроші, цінності та інше майно, що одержані фізичною або юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від нього, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено (пункт 6);

– майно (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них) засудженого за вчинення корупційного злочину, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, його пов'язаної особи, якщо в суді не підтверджено законність підстав набуття прав на таке майно (пункт 6¹).

4.7. Конституційний Суд України бере до уваги, що за статтею 100 КПК України під час розгляду питання щодо спеціальної конфіскації судом насамперед має бути вирішене питання про повернення грошей, цінностей та іншого майна власнику або законному володільцю та/або про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; застосування спеціальної конфіскації здійснюється тільки після доведення в судовому порядку стороною звинувачення, що власник або законний володілець грошей, цінностей та іншого майна знав про їх незаконне походження та/або використання; у разі відсутності в особи майна, на яке може бути звернене стягнення, крім майна, що підлягає спеціальній конфіскації, збитки, завдані потерпілому, цивільному позивачеві,

відшкодовуються за рахунок коштів від реалізації конфіскованого майна, а частина, яка залишилася, переходить у власність держави (частина десята).

У разі якщо власник або законний володілець грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у пункті 1 частини дев'ятої статті 100 КПК України, був встановлений після застосування спеціальної конфіскації та не знав і не міг знати про їх незаконне використання, він має право вимагати повернення належного йому майна або коштів з державного бюджету, отриманих від реалізації такого майна (частина одинадцята статті 100 КПК України).

Спір про належність речей, що підлягають поверненню, розв'язують у порядку цивільного судочинства; у такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили (частина дванадцята статті 100 КПК України).

4.8. Конституційний Суд України зазначає, що застосування спеціальної конфіскації до третьої особи, з одного боку, не пов'язане зі встановленням факту вчинення цією особою умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, з іншого – застосування цього кримінально-правового заходу у спосіб примусового безоплатного вилучення майна може бути кваліфіковане як надмірне втручання у право власності або право добросовісного володіння майном.

Для забезпечення ефектності та дієвості наданих Основним Законом України гарантій та унеможливлення порушення конституційних прав усіх учасників кримінально-процесуальних відносин держава, керована правом та принципом додержання людських прав, зобов'язана відповідним чином організувати систему кримінальної юстиції.

Тому з метою дотримання у процедурі застосування спеціальної конфіскації прав та інтересів третьої особи, тобто особи, яку не підозрюють та не звинувачують у вчиненні умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного

Особливою частиною КК України, в КПК України має бути належним чином унормовано процесуальні відносини за її участю. Унормування належним чином правовідносин за участю такої третьої особи повинно охоплювати надання приписами КПК України їй, передусім, самостійного процесуального статусу та низки відповідних процесуальних прав та обов'язків.

4.9. Наведені норми Конституції України, приписи міжнародних актів та практика Європейського суду з прав людини дають підстави для висновку, що спеціальна конфіскація є можливим для правозастосування кримінально-правовим заходом.

З посутнього аналізу приписів законодавства України, що встановлюють спеціальну конфіскацію та визначають суб'єктів, об'єкти та порядок її застосування, слідує, що спеціальна конфіскація не є видом кримінального покарання, тому її застосування, зокрема примусове безоплатне вилучення майна у недобросовісної третьої особи, на підставі судового рішення (вирок, ухвала) не є притягненням до кримінальної відповідальності.

Отже, доводи суб'єкта права на конституційне подання щодо обмеження статтями 96¹, 96² КК України прав і свобод людини і громадянина, визначених частиною другою статті 61, частиною першою статті 62 Конституції України, є безпідставними.

Таким чином, Конституційний Суд України доходить висновку про те, що статті 96¹, 96² КК України не суперечать частинам другій та третій статті 22, статті 64 Конституції України.

5. Народні депутати України в конституційному поданні стверджують, що статті 96¹, 96² КК України не відповідають статті 21, частинам першій, четвертій, шостій статті 41 Основного Закону України.

Автори клопотання, зокрема, зазначають, що „Основний закон (стаття 41) передбачає способи позбавлення права приватної власності за відсутності волі

людини – власника майна. Перелік таких способів є вичерпним та зведений лише до примусового відчуження та конфіскації <...>. Такий спосіб позбавлення права приватної власності, як спеціальна конфіскація, положеннями Конституції України не передбачений. А тому запровадження та наявність у Кримінальному кодексі України такого неконституційного інституту, як спеціальна конфіскація, нівелює конституційні гарантії непорушності права приватної власності та звужує (обмежує) основоположні права і свободи людини“.

5.1. За Основним Законом України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання; усі суб'єкти права власності рівні перед законом (частина четверта статті 13); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21).

За статтею 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (частина перша); ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним (частина четверта); примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості (перше речення частини п'ятої); конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом (частина шоста).

5.2. Розв'язуючи питання конституційності актів права, що обмежують або припиняють право власності, Конституційний Суд України висловив низку юридичних позицій, за якими:

– „Конституція України прямо встановлює заборону протиправного позбавлення власника права власності (частина четверта статті 41).

Непорушність цього права означає передусім невтручання будь-кого у здійснення власником своїх прав щодо володіння, користування та розпорядження майном, заборону будь-яких порушень прав власника щодо його майна всупереч інтересам власника та його волі“ (перше, друге речення абзацу другого пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 листопада 2004 року № 16-рп/2004);

– „Конституція України допускає конфіскацію майна як обмеження права власності, зокрема, що може застосовуватися виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Однак можливість такого обмеження і його характер мають бути визначені законом не свавільно, а відповідно до Конституції України, у тому числі до встановленого нею принципу верховенства права і його вимоги – принципу домірності (пропорційності). Обмеження права власності у вигляді конфіскації майна має бути обумовлене захистом конституційного правопорядку, прав, свобод та гідності людини і громадянина, інтересів суспільства, держави, бути належним та необхідним заходом для досягнення такої легітимної мети, а також забезпечувати справедливий баланс між вимогами публічних інтересів та захистом права власності особи, не допускаючи надмірного впливу на адресатів, стосовно яких спрямоване зазначене обмеження“ [друге, третє, четверте речення абзацу одинадцятого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 21 липня 2021 року № 3-р(II)/2021].

5.3. Згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, визначених законом і загальними принципами міжнародного права (абзац перший); проте попередні приписи жодним чином не обмежують право

держави вводити в дію такі закони, які вона вважає потрібними, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів (абзац другий).

Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово та послідовно зазначав, що «перша і найважливіша вимога статті 1 Першого протоколу до Конвенції полягає в тому, що будь-яке втручання державного органу у мирне володіння майном має бути правомірним: друге речення абзацу першого дозволяє позбавляти майна лише „за умов, визначених законом“, а другий абзац визнає, що держави мають право контролювати процес користування майном шляхом застосування „законів“. До того ж, правовладдя, одна із засад демократичного суспільства, притаманна всім статтям Конвенції <...>. Звідси слідує, що питання про те, чи було досягнуто справедливого балансу між вимогами загального інтересу суспільства та потребою захисту фундаментальних прав особи <...> набуває значення лише після того, як буде встановлено, що втручання, про яке йдеться, відповідало вимозі правомірності і не було свавільним» [рішення у справі *Iatridis v. Greece* від 25 березня 1999 року (заява № 31107/96), § 58; рішення у справі *Frizen v. Russia* від 24 березня 2005 року (заява № 58254/00), § 33].

5.4. Ураховуючи наведені приписи Конституції України, юридичні позиції Конституційного Суду України, норми Конвенції, а також практику Європейського суду з прав людини, Конституційний Суд України бере до уваги, що спеціальна конфіскація застосовується до майна, яке за приписами КПК України на підставі достатніх доказів суд у відповідному рішенні (вирок, ухвала) визнав таким, що одержане внаслідок вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, призначалося (використовувалося) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, було

предметом кримінального правопорушення тощо (частина перша статті 96² КК України).

Отже, таке втручання держави ґрунтується на законі, повноваження щодо його здійснення надано найбільш кваліфікованому суб'єкту правозастосування – суду, який фіксує це в юридичному акті індивідуальної дії (вирок, ухвала), воно відповідає правомірній меті: припинення використання майна як цілі або засобу кримінально-протиправної діяльності.

5.5. Щодо домірності втручання Конституційний Суд України, передусім, виходить з того, що згідно з Основним Законом України право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом (частина друга статті 41); кожен зобов'язаний неухильно додержуватись Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68).

Посутнє тлумачення цих та інших приписів Основного Закону України дозволяє стверджувати, що юридичні інститути будь-якої країни конституційної демократії не є підґрунтям для набуття права власності або права добросовісного володіння внаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності, оскільки подібне унормування суспільних відносин суперечило би конституційному ладу, порушувало би публічний порядок та права власників і добросовісних володільців, які є потерпілими від такої діяльності.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України стверджує, що жодний припис Основного Закону України не гарантує захисту незаконного та недобросовісного володіння майном, тимчасово набутого внаслідок злочинної або іншої протиправної діяльності.

5.6. Конституційний Суд України бере до уваги, що у статті 328 Цивільного кодексу України сформульовано приписи, за якими право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів (частина перша); право власності вважається набутим правомірно, якщо інше

прямо не слідує із закону або незаконність набуття права власності чи необґрунтованість активів, які перебувають у власності, не встановлені судом (частина друга).

Своєю чергою, згідно з абзацом третім частини четвертої статті 96² КК України спеціальна конфіскація не може бути застосована до того майна, яке перебуває у власності або добросовісному володінні.

5.7. Оцінюючи конституційність статей 96¹, 96² КК України, Конституційний Суд України виходить з того, що володіння майном, набуте внаслідок вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного Особливою частиною КК України, не може бути кваліфіковане ні як „визначений законом“ порядок набуття права власності на майно (частина друга статті 41 Конституції України), ні як „не заборонена законом“ підстава набуття права власності або права добросовісного володіння майном (стаття 328 Цивільного кодексу України).

Окрім того, ухвалене судом на підставі приписів КПК України судові рішення (вирок, ухвала) про застосування спеціальної конфіскації є юридичним актом індивідуальної дії, що встановлює факт незаконності та недобросовісності набуття певною особою конкретного майна і також спростовує презумпцію правомірності набуття права власності, встановлену в частині другій статті 328 Цивільного кодексу України. Унаслідок цього саме судові рішення є підставою для вилучення такого майна в особи, стосовно якої може бути застосовано спеціальну конфіскацію згідно з оспорюваними статтями КК України.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що застосування спеціальної конфіскації припиняє не право власності або право добросовісного володіння майном, а незаконне та недобросовісне володіння, тимчасово набуте внаслідок вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, визначеного

Особливою частиною КК України, тобто з порушенням приписів Конституції України та законів України, прав та інтересів учасників суспільних відносин.

Таким чином, Конституційний Суд України вважає, що статті 96¹, 96² КК України не порушують конституційних гарантій захисту права власності, а тому не суперечать статті 21, частинам першій, четвертій, шостій статті 41 Конституції України.

6. Народні депутати України у конституційному поданні вказують, що статті 96¹, 96² КК України не відповідають статті 58 Конституції України, оскільки інститут спеціальної конфіскації дозволяє поширити його дію на діяння, які були вчинені до набрання чинності відповідними статтями КК України. Суб'єкт права на конституційне подання вважає, що „такий висновок є цілком очевидним, оскільки момент набуття грошей, цінностей та іншого майна, до якого згідно з передбаченим статтею 96² Кримінального кодексу України переліком випадків може бути застосовано спеціальну конфіскацію, завжди передує моменту її застосування. Тобто, абсолютно явною є можливість зворотності дії інституту спеціальної конфіскації, який за своєю сутністю обтяжує відповідальність особи і дублює такий вид покарання як конфіскація“.

6.1. Конституційний Суд України зазначає, що у конституційному поданні не наведено обґрунтованих тверджень, щоб вважати оспорювані статті КК України такими, що поширюють свою дію на діяння, які були вчинені до набрання цими статтями КК України чинності.

Окрім того, як констатовано у цьому Рішенні, застосування спеціальної конфіскації не є притягненням особи до кримінальної відповідальності, а тому твердження щодо невідповідності статей 96¹, 96² КК України частині другій статті 58 Конституції України, що викладені у конституційному поданні, не є застосовними у цьому конституційному провадженні.

Таким чином, Конституційний Суд України доходить висновку, що статті 96¹, 96² КК України не суперечать статті 58 Основного Закону України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151², 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 35, 65, 66, 74, 84, 88, 89, 92, 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), статті 96¹, 96² Кримінального кодексу України.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ